

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ДІАЛОГІЧНЕ ПРОЧИТАННЯ МОТИВУ СМЕРТІ КОХАНОЇ ЛЮДИНИ В ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА, ЛЕСІ УКРАЇНКИ, В. СВІДЗІНСЬКОГО

Г. Л.ТОКМАНЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
української і зарубіжної літератури та методики навчання
*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені
Григорія Сковороди (м. Переяслав-Хмельницький)*
E-mail: Hanna_Tokman@ukr.net

Анотація. *Стаття присвячена проблемі кохання і смерті в поезії. Вивчається лірика Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Свідзінського. Дослідник провів паралелі між поезією та екзистенціальною філософією. Увагу сфокусовано на зіставленні мотивів віршів з положеннями теорій Мартіна Гайдеггера, Габріеля Марселя. Твори розглядаються як художньо-філософські феномени. У статті спостерігається діалог між текстами. Визначено стильові особливості віршів.*

Ключові слова: *проблема кохання і смерті, лірика Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Свідзінського, екзистенціальна філософія, художньо-філософський феномен, діалог, стиль*

Актуальність (Introduction). Тема смерті – одна з провідних як у філософії, так і в поезії. Екзистенціальна філософія запропонувала низку тлумачень цього феномену, почасти суперечливих.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Засновник екзистенціалізму Мартін Гайдеггер акцентував на індивідуальному характері смерті, неможливості запозичення її досвіду в Іншого, адже смерть завжди «моя»: її не можна ні з ким поділити і ні в кого відібрати. Філософ пише: «Ніхто не може зняти з іншого його вмирання. <...> Смерть, наскільки вона “є”, сутнісно завжди моя» [10, с. 240]. Буття до смерті (Sein zum Tode) – екзистенціал, тобто буттєва риса присутності.

У нашому дослідженні методологічною основою обрано інший філософський погляд на смерть – Габріеля Марселя, який зауважував автору «Буття і часу»: «Ми повертаємося тут до критики, котрою я вважав за необхідне піддати поняття Sein zum Tode через межове применшення в ньому проблеми смерті іншої людини, смерті коханої істоти, – применшення, яке, на мій погляд, серйозно відбивається на всій творчості Гайдеггера і врешті замикає його в полоні екзистенціального соліпсизму <...> Воістину, куди поділося тут агарє і все, що належить їй?» [4, с. 363] Не цілком погоджуємося з французьким філософом, адже М. Гайдеггер писав не тільки про переживання лише своєї смерті, а й про співбуття з мертвим – буттєве ставлення до нього тих, хто лишився живим. У праці «Буття і час» читаємо: «У такому співбутті з мертвим самого [тут і далі письмівка автора – Г.Т.] того, хто пішов з життя, фактично “ось” уже немає. Співбуття однак завжди має на увазі буття-одне-з-одним у тому самому світі. Той, що пішов з життя, залишив нас і залишив наш “світ”. Із світу ті, хто залишився, ще здатні бути з ним» [10, с. 238]. І все ж онтологічно, конкретно, доказово проблему смерті коханої людини в житті того, хто лишився жити, розглянув саме

Г. Марсель. Він запропонував її розв'язання як у філософії, так і у власній драматургічній творчості.

Переживання ліричним героєм (героїнею) втрати коханої людини – мотив, традиційний у світовій поезії. Пригадаймо хоча б «Метаморфози» Овідія, пов'язаний з ними вірш Р. М. Рільке «Орфей, Евридика, Гермес», збірку «Концоньєре» Ф. Петрарки, зокрема її розділ «На смерть мадонни Лаури».

Мета (Purpose). Мета дослідження – проаналізувати екзистенціально-діалогічне прочитання мотиву смерті коханої людини в поезії І. Франка, Лесі Українки, В. Свідзінського.

Методи (Methods). У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняльно-історичний метод.

Результати (Results). У ліриці Івана Франка, Лесі Українки, Володимира Свідзінського цей мотив також звучить дуже виразно і самотньо – і в емоційному, і у філософському, і в поетикальному планах. Ці три постаті у статті обрано для того, щоб простежити національну літературну традицію в розвитку названого мотиву, знайти спільне та вияскравити індивідуальне в поетичному вираженні трагічної любові.

І. Франко, оповідаючи у збірці «Зів'яле листя» історію того, як ліричному героєві тричі «являлася любов», умістив до третього жмутку вірші з мотивом смерті дівчини. У поетовій долі трапилась зустріч з вродливою, освіченою полькою аристократичного походження Юзефою Дзвонковською, якою захоплювався весь гурт молодшої інтелігенції міста Станіслава (нині Івано-Франківськ). Знайомі називали її Мовчаня, була горда, чемна, самостійна в думках і вчинках, не приймала залицянь закоханих у неї чоловіків. Дівчина викликала ніжні почуття у Івана Франка, проте стосунки не склалися: Юзефа відповіла українському громадському діячеві, який уже зазнав ув'язнення за політичну діяльність, відмовою на його пропозицію про одруження, – можливо, тому що знала про свою небезпечну хворобу і не хотіла затьмарювати іншого життя. Згодом, попри своє високе походження, працювала народною вчителькою в прикарпатському селі Княгиничі. Смерть, що забрала її навесні 1992 року (їй ще не минуло 30 років), стала одним з найсильніших потрясінь для І. Франка і своєрідно відбилась у його ліричній драмі «Зів'яле листя».

Пояснення найсмутнішої історії кохання дано в третьому жмутку ліричної драми ретроспективно: спочатку виражено жалобні почуття, потім художньо оповідано передісторію трагедії. Підемо за автором, зберігши композиційну послідовність «Зів'ялого листя».

Уже в першому вірші третього жмутку лунає мотив горя, ключові образи мають семантику кінця: «лампа розприсне», «струна порветься». Драматичним нервом тексту є суперечність між трагічною подією і співом, який мав би перерватись від горя, а проте чомусь продовжує литися. «Чом же пісня та плеться / Під вагою турбот і біди?» [10, с. 156] І. Франко спрямовує поетично-філософський розмисел телеологічно – в аспекті мети трагічної творчості: горе існує для пісень, чи, навпаки, пісні народжуються серцем задля того, щоб стишити біль? Філософування втілюється в запитування, яке саме по собі є межею можливого роздуму про єдність смерті і мистецтва, бо остаточна відповідь неможлива.

Задум єдиної композиції збірки «Зів'яле листя», третього жмутку зокрема, реалізується через образ дзвону, який у кінці першого вірша є асоціативним («пісні, як дзвони»), а вже в перших рядках наступного стає ключовим, найважливішим у часопросторі тексту. «Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам! / Се

в моїм серці дзвін посмертний дзвонить» [10, с. 156]. Звуконаслідування увиразнює образ дзвону й емоцію жалоби, а також задає певну основу ритмічному малюнкові твору, його інтонації.

І. Франко детально передає психологічний стан юнака, враженого передчасною смертю дівчини, погляд поета спрямовано у внутрішній простір ліричного героя. Се у ньому б'є дзвін, у ньому «тяжений трам», що клонить додолу, з нього «щось горло душить». Страждання не дає відсторонено філософувати, доходить заспокоювальних висновків. Антитетичність, контрастність образів – головна стилістична риса поетичних фраз, у яких гостро стикаються дівоча краса і нерухомість, бажання і домовина, мрії і їх роздирання, храм і його нищення.

Подія у зовнішньому просторі – смерть коханої – вражає внутрішній простір ліричного героя, відбувається його руйнація. Спустошений внутрішній простір не залишається порожнім – його наповнено інакшим змістом: замість світла, мрій і храму у ньому панує біль, саме він заповнив усю істоту – «лиш біль і се страшенне: бам, бам, бам».

У художньому хронотопі твору з'являється нова площина простору: «І меркне світ довкола, і я сам / Лечу кудись в бездонну стужу й сльоту» [10, с. 157]. Бездонний простір, у якому людина набуває здатності літати, має містичне забарвлення, це, певно, той простір, яким відлітають душі померлих. Завершальні рядки вірша потверджують цей здогад: «Ридать! кричать! – та горло біль запер. / Вона умерла! – Ні, се я умер» [10, с. 157]. Несподіваний парадоксальний висновок «Ні, се я умер» раптово все прояснює ліричному героєві і сприймається ним спокійно, без попередньої окличності. Стан убитої горем людини, дійсно, найближчий до смертного: несприймання довілля, зовнішня закам'янілість, відчуття наближеності до потойбіччя – його ознаки.

Подібне літературне явище розглянув Ролан Барт у праці «Тектуальний аналіз “Вольдемара” Е. По». Герой твору Вольдемар, який за медичними показниками зазнав клінічної смерті, під впливом гіпнотизера-експериментатора тривалий час перебуває на хисткій межі між буттям і небуттям. Урешті, на запитання, чи він досі спить, лунає відповідь: «Так, – ні, – я спав – а тепер – тепер – я помер» [3а: 1, с. 399]. Р. Барт пише про висловлювання «я помер» як про «абсолютно неможливе», як «справжній һарах наративної граматики». Серед багатьох наукових рефлексій науковця на вислів «я помер» виокремимо ту, що стосується й Франкового поетичного твердження. Науковець тлумачить його як вторгнення Життя у Смерть, адже фактично людина померла, а життя насмілилося перейти за межу – і мрець говорить, зокрема констатує свій перехід. Р. Барт зазначає: «<...> один простір незаконно проникає в інший» [1, с. 399]. У поезії І. Франка вектор протилежний: **простір Смерті проникає у простір Життя**, – тут невідомим «гіпнотизером» виступає померла дівчина. Зберігається бартівське розуміння вислову – «парадигматичне безладдя, порушення значень».

В. Корнійчук, визначаючи жанрові особливості ліричних творів І. Франка, вбачає у вірші «Вона умерла!..» «жанрові сегменти медитації і плачу, голосіння, ненії, озвучені особливим емоційним надрином», і відносить його до похоронної поезії. Науковець-франкознавець звертає увагу на епіфонему «Ні, се я умер» і додає до характеристики вірша ще один жанровий сегмент: «Убитий безповоротною втратою коханої жінки, він “пише” власний некролог чи розгорнену автоепітафію» [3, с. 232-233]. Отже, ліричний герой Франкового «Зів'ялого листя» переживає горе в собі, втрата коханої руйнує його внутрішній світ, заповнює його болем, відчужує від довкілля, викликає відчуття внутрішнього каліцтва і, врешті,

пориває у бездонний засмертний простір. Особлива таємнича близькість відчуття смерті близької людини до унікального переживання «моєї смерті», досвіду якої, за філософією засновника екзистенціалізму М. Гайдеґґера, не може бути в принципі, знайшла вираження в поезії І. Франка.

Наступні після «Вона умерла!..» два вірші третього жмутку «Зів'ялого листа» варіюють мотив власної смерті ліричного героя, що є образним втіленням життя, схожого на смерть. Те, що людина говорить «Я умер!» (ці слова є рефреном-пуантом вірша «Байдужісінько мені тепер...»), саме по собі алогізм, щось неможливе, тому героєві доводиться наводити докази свого виходу за межу, перелічувати ознаки душевної смерті, які він спостерігає у світі свого «Я». Головним доказом замежового стану названо байдужість до того, що було сенсом існування: «Всі ідеї ваші, весь народ, / Поступ, слава, – що мені тепер? / Я умер!» [10, с. 157] «Із життям умову я роздер», – заявляє герой, і читач знає, чому він це зробив.

Останній вірш, що завершує цю трагічну історію кохання («В алеї нічкою літною...»), продовжує мотив смерті-байдужиння у новому часопросторі – не суспільного, а природного, чуттєвого життя. Довкілля – літня нічна алея, люди – закохані безжурні пари, сприймаються розумом, проте залишаються чужими, навіть викликають ненависть. «Ненавиджу любов, чуття, – / Одно люблю лиш – забуття, / Спокій, безпам'ятну могилу» [10, с. 158], – пише поет. Так здавалося ліричному героєві, лише здавалося, бо вже наступний вірш «Покоїк і кухня, два вікна в партері...» почне оповідь про іншу історію кохання – його очі шукатимуть рай, у якому на крісlecky під лампою з абажуром *сидить щастя*.

Дев'ятий вірш третього жмутку «Зів'ялого листа» («Тричі мені являлася любов...») є начебто стислим викладом змісту всієї збірки, узагальненням власного особистого життя, зробленим ліричним героєм. Історія любові, що нас наразі цікавить, є найкоротшою, бо вона власне й не розпочалася, ставши обірваною мрією. Гордая княгиня шепоче: «Мені не жить, тож най умру одна!» – і зникає «там, де вічно темно» [10, с. 162].

Мотив втрати коханої у поетичній версії І. Франка – це історія непочатого кохання, виражено почуття, на яке відразу лягла смертна тінь. У стилі ці Франкові твори поєднують художню експресивність і логіку наукового дослідження: ліричний герой водночас страждає і проводить уважний огляд, аналіз стану своєї душі. Провідна висновкова думка «Я умер» аргументується, конкретизується, пояснюється через поетичні асоціації. Сприйняття смерті іншої, дорогої людини як власної виражено буквально і пояснено з точністю поета-дослідника і глибиною поета-психолога.

Інтимна лірика Лесі Українки близька до активного заперечення смерті коханої людини, проповідуваного французьким мислителем і драматургом ХХ ст. Г. Марселем. У праці «Цінність і безсмертя» філософ пише: «Смерть, про яку тут ідеться, це ані смерть у загальному розумінні, яка є лише фікцією, ані моя смерть у розумінні моєї власної смерті <...> це смерть тих, кого ми любимо; лише вони і тільки вони перебувають насправді в межах досяжності нашого духовного погляду, лише їх нам дано відчувати розумом і бажанням як близькі істоти <...> “Любити когось, – каже один з моїх персонажів, – це сказати: ти не помреш”. Для мене це не просто театральна репліка, це твердження, через яке нам дано переступити (transcender). Погодитися зі смертю якоїсь істоти, це, в якомусь розумінні, віддати її смерті» [6, с. 168–169]. Лірична героїня Лесі Українки рішуче не віддає свого друга смерті.

Поетеса зобразила кохання на порозі смерті і за її безжальним порогом. У життєвій долі авторки найтрагічнішою була історія взаємин з професійним революціонером Сергієм Мержинським, який помер від сухот на її руках у березні 2001 року в Мінську. У світі Лесиної поезії жінка не уявляє розлуки з другом і бореться за його життя навіть на смертному порозі, коли злая мара вже зайшла у простір життя по свою здобич.

*Стать над тобою і кликнуть до бою
Злую мару, що тебе забирає,
Взять тебе в бою чи вмерти з тобою,
З нами хай щастя і горе вмирає* [9, с. 201].

Лесина порогова любовна поезія наповнена не тільки передчуттям смерті, а й рішучістю не розлучатися з другом. Він і вона завжди будуть разом, поетеса образно утверджує **неперервність любові**, що філософськи осмислена Г. Марселем: у просторі потойбіччя, де мандрують обоє: «Візьми, візьми мене з собою, ми підемо тихо посеред цілого лісу мрій і згубимось обоє помалу, вдалині» [9, с. 201]; в образах упалих руїни і плюща: «А прийде час розсипатись руїні, – / Нехай вона плюща сховає під собою. / Навіщо здався плющ у самотині?» [9, с. 202] У віршах, написаних після поховання товариша, цінність нероз'єднуваності «Я» і «Ти» зберігається, набуваючи нових смислів і форм.

Почуття любові, що стало запороговим після похорону, є протестним, лірична героїня, залишившись сама у цьому світі, руйнує поріг, що відокремив коханого, своєю волею створює спільний простір, де вони навіки разом.

*Уста говорять: «він навіки згинув!»
А серце каже: «ні, він не покинув!»
Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча?
Тремить-бринить, немов сльоза гаряча,
Тут, в глибині, і б'ється враз зі мною:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»* [9, с. 201]

Містком через зловорожий поріг стає музика: бриніння струни, голосу, співу. Музика – це те, що не вмирає, тож саме її бере собі за рятівницю в горі лірична героїня Лесі Українки.

А. Бичко переконливо показала, що поезія Лесі Українки у філософському вимірі тяжіє до екзистенціалізму. Філософ акцентує на екзистенціальному смислі її символів, які можуть стати моральними орієнтирами для читача, і саме в цьому вбачає особливість стилю: «Це – особливий романтизм, коли вона знаходить вираження “вічного” (“ins Blau”) в потаємних глибинах людського буття <...>» [2, с. 96]. Існування померлого друга триває в потаємних глибинах людського буття ліричної героїні Лесі Українки.

У Лесі Українки присутній мотив вірності. Це вірність духовна, яка утверджує неперервне існування друга, а не лише збереження в пам'яті його образу. Поетичний мотив любові по смерті містить не примарну видимість, а сталу присутність коханого. Г. Марсель у праці «Цінність і безсмертя» тлумачив цю неперервність так: «<...> ми намагаємось осмислити не примарну видимість (non-simulacre), а щось стале, неперервне (indefectible)» [6, с. 172].

Розвиток присутності померлого коханого від образу до існування, що дивовижно точно відповідає теорії Г. Марселя, ми спостерігаємо в диптиху Лесі Українки «Я бачила, як ти хилився додолу...», «То, може, станеться і друге диво...». У першому творі боротьба з розлукою втілюється в збереження образу: «... І потім довго я дивилася на тебе, / Тоді, як ми з тобою розлучились, / Тоді, як тільки образ твій, мій друже, / Привиджувавсь мені в безсонні ночі» [9, с. 203].

Легенда про святу Вероніку, на хустці якої з'явився образ Христа, породжує мрію про збереження на біленькому папері образу друга ліричної героїні. Другий вірш містить мрію про значно більше чудо – чудо воскресіння. Образ, хай і бережений з любов'ю, не заперечує розлуки, – стверджує Леся Українка суголосно з Г. Марселем і мріє про посмертне існування друга: «<...> *раптом я побачу, / Що ти воскрес і просіяв від слави / Життя нового і нових надій*» [9, с. 203]. Прагнення пройти душевний шлях від образу до існування товариша, якого в реальності забрала смерть, виражено у диптиху Лесі Українки в розвиткові, як сходження до вершини вірності.

У поезії Лесі Українки є особливий драматичний нерв складності прижиттєвих стосунків з коханою людиною, прочитуються, поряд з радістю від воскресіння друга, печаль саможертвності жінки і відчуження від неї коханого. Драматичність стосунків з коханим у поезії Лесі Українки пов'язана з вищим призначенням друга, його відданістю людству, а не конкретній людині.

Виразним є й мотив заповіту друга. Цей заповіт або символізується, або перетворюється на спонукання до життя на противагу бажанню піти за товаришем у потойбіччя. Символізується передсмертне прохання друга «Квіток, квіток, як можна більше квітів, / І білого серпанку на обличчя, / Того, що звуть ілюзією...» [9, с. 209]. Поетеса перетворює серпанок на ілюзію продовження життя, а квіти – на її незгасне почуття любові та жалю: «Я дам живих квіток, зрошу їх кров'ю» [9, с. 209]. У вірші «Ти не хтів мене взяти, полишив мене тут на сторожі...» заповіт дворівневий: не лише скрасити в рожі і мрамур дорогу могилу, а й зберегти красу серця, триматись на рівні царівни – і на людях. і на самоті із собою.

Отже, у поезії з мотивом кохання на життєво-смертній межі і за межею Леся Українка зображує духовне долання смертного порога, створення спільного простору для ліричної героїні й померлого, свідоме прийняття цієї ілюзії. Майстерність символів, музики вірша, драматургічних елементів характеризує стилістичні параметри текстів. Спостережено філософічну близькість поетичного мотиву до екзистенціалістичної думки про утривалення існування коханого для того, хто втратив його в реальному житті.

Володимир Свідзінський – представник Розстріляного українського відродження, поет був безжально, з особливою жорстокістю знищений сталінською владою в час Другої світової війни, коли радянські війська, відступаючи, залишали Харків. У долі Володимира Свідзінського було багато особистих втрат, які відбилися в образах і мотивах його лірики. Поет філософського розмислу, він уводив до свого художнього світу досвід переживання смерті іншої, дорогої серцю людини.

Тяжкою втратою стала смерть від тифу (1933 р.) Зінаїди Йосипівни Сулковської, учительки, дружини поета, матері його єдиної дитини – доньки Мирослави. На той час вони розлучилися через родинні непорозуміння та матеріальну скруту (поет не став на ідеологічну службу владі, принципово не писав агітаційних віршів, працював скромно редагуючи та перекладаючи чужі твори). Е. Соловей вважає, що пов'язані з цією трагедією цикли поезій «Mortalia» і «Пам'яті З. С-ської» «належать до вершинних виявів ліричного хисту поета» [8, с. 466]. Мотив смерті дорогої людини простежується і в інших його віршах.

Другий вірш циклу «Mortalia» «Нема тебе на землі!» написано в стилі голосіння. Народна традиція поєднується з вишуканою оригінальною метафориною. Одна з рис цієї оригінальності – схильність до простоти, до буденної, часто повторюваної деталі, в образному мовленні – до літоти. Текст

поділено на 6 частин-голосінь, кожне з котрих становить новий нюанс жалобної емоції та новий образ. Переважає розпач, проте в ньому присутня й думка, це – філософське запитування, спрямоване до таємниці небуття. Момент смерті не можливо осмислити. «Як же ти перестала бути? / Хіба зелений острівок може зробитися хвилиною / І розпливтися в морі?» [7, с. 232] Вишуканий паралелізм підкреслює алогічність перетворення живої людини на щось зовсім інакше по смерті. Героя вражає втрата втілення: душа роз'єднується з тілом, а їхня єдність була такою ж природною, як єдність семи пломенистих облич райдуги. «А тебе, мою райдугу, розібрано, / І розібрано, і поділено <...> [7, с. 233].

Поетика сновидіння, у якому мертві являються живим, теж присутня в циклі «Mortalia». Четвертий вірш циклу – це оповідь про такий сон та нічні роздуми ліричного героя після пробудження. Багата стилістика «Mortalia» набуває рис готичного роману: «Ти увійшла нечутно, як русалка, / Обличчя тлінне, спущені повіки, / Вогка земля в одежі» [7, с. 235]. Портрет посталої з могили не завершує жахить, лунають рядки, у яких насмішуватись і гра словами ховають страшний докір: «Ти сказала, / Глузливо усміхаючись: – А морок, / Морока, труд гіркий – живу сховати!» [7, с. 235]. Ілюзія зустрічі з коханою настільки сильна, що він запитує її про сосонку, посажену над могилою, і тут же, начебто боячись почути тишу у відповідь, сам скасовує своє запитання, констатуючи його безглуздість: «Та сосонка, приставлена до тебе, / Та сосонка зів'яла чи живе? – / Однаково! Нічим вона не вгадує» [7, с. 235]. Поет зображує момент, коли розум людини врешті приймає незворотність втрати близької людини, життя відпускає смерть.

Український поет є оригінальним майстром хронотопічного зв'язку між поцейбіччям і потойбіччям, зв'язку, нерозривного у любові. І тут спостерігаємо не стільки біблійні впливи на творчість автора, скільки спосіб філософського осмислення втрати близької людини, спосіб, який кореспондує з роздумами Г. Марселя, зокрема такими: «<...> яка б думка у нас не склалась щодо поняття, яке визначається неясними і розпливчатими словами “загробне життя”, очевидно, що померлий, котрого ми знали і любили, залишається для нас існуючим (un etre), він не зводиться до простої “ідеї”, котра є у нас, він пов'язаний з нашою особистою реальністю, продовжуючи жити в нас, хоча ми й не можемо через рудиментарний стан нашої психології і метафізики ясно визначити сутність цього симбіозу» [5, с. 118]. Український поет наповнив вірші, присвячені дружині, таїною, у якій прочитується таємниця любові, продовження існування померлої у світі чоловіка, **таємниця самої смерті і потойбіччя**, таємниця збереження минулого, таїна святості родинного вогнища.

Цикл «Пам'яті З. С-ської» слідує за «Mortalia» у збірці «Медобір», продовжуючи його і у змістовому, і в стилістичному плані.

Єдність печалі і думки оригінально виражена поетом у четвертому вірші циклу «Пам'яті З. С-ської». Розпочинається текст вишуканим паралелізмом, у якому інтертекстуально присутня філософська традиція використання образу тіні.

*Тінь на пісок набережний упала,
Не одірвати її від піску;
Не одірвати й від мислі печалі,
Як спогадаю руку тонку<...> [7, с. 241].*

Затінена печаллю думка – це точна самохарактеристика поезії В. Свідзінського, аналізованих циклів передовсім. Перед лицем смерті увиразнюється вершинна цінність, визначена поетом категорично, в афористичній формі: «Все непотрібне в цім крузі тліннім, / Дорогоцінна повіки

любов» [7, с. 241]. Біблійна інтертекстуальність висловлювання впливає на художній час, що параболізується.

Поставивши любов понад руйнівною силою часу, поет ширяє в уявний час зміненої реальності, мислено переступивши нездоланий закон смерті. «Мислі, жадання були б у згоді, / Як два зерна в однім колоску» [7, с. 241]. Спостерігаємо не лише мрію повернення у світ кохання, а й зміну цього світу, його покращення, очищення від непорозуміння між чоловіком і жінкою. Три рядки фінальної строфи («Падають гори, зникають ріки, / Сходить краса з молодого лица, / Сохне, як травка, дуб великий <...>») створюють анаколют – через контраст увиразнюється сенс останнього рядка: «Мрія любові не знає кінця» [7, с. 241]. У поетичній аксіології лірики цього автора любов – це вистраждана, запізно усвідомлена цінність, колись знехтувана і знівечена через бездумство. Реальний світ погас через цей гріх, проте лишився простір мрії, де світлу немає кінця.

У вірші «Аби заснув, приходиш крадькома...» [7, с. 243] цей простір є казковим, його звабливо малює дорога померла гостя ліричного героя, яка приходить у сні і надить у криївку, що у *печерках і яскинях*. Жінка, крадькома проникнувши з іншого світу в земний, прагне захистити коханого від зла. Відуща, рішуча, діяльна, вона поводить себе як господиня й берегиня: світить *свічі незліченні*, розкладає *подушечки отласові*, чинить захисні ритуальні дієства («Тебе обійду, обчеркну. Кругом / Осиковий поставлю частокіл» [7, с. 243]). У цих рядках Е. Соловей побачила виразну інтертекстуальну присутність оказіонально-обрядового фольклору – «в обережно модифікованому вигляді» [8, с. 498], слухним є узагальнення, якого дійшла дослідниця, про «унікальне злиття індивідуально-авторської й фольклорної поетики» у творах митця.

Ліриці В. Свідзінського з мотивом смерті коханої притаманна поетика візії, сновидіння, голосіння, казки, замовляння, спогаду. У поетичному філософуванні переважає не утвердження смерті як трагічного і неподоланного кінця, що калічить внутрішній світ живого (як у І. Франка), і не активне заперечення смерті друга (як у Лесі Українки), а прийняття таємниці – запитування про неї, інтуїтивний доторк до неї через художній образ.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, українські поети-мислителі художньо-філософськи порушують проблему зіткнення смерті і любові. Кожний з авторів створив оригінальну, філософськи і стилістично, трагічну історію любові; ліричний герой кожного знаходить свій вихід із самотнього існування перед порогом, який розлучив з коханою людиною, цей вихід – вільний вибір у потаємних глибинах індивідуального людського буття.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Текстуальний аналіз «Вальдемара» Е. По] / Ролан Барт ; [пер. з фр. Х. Сухоцької тв. М. Зубрицької] // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за. ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 385–404.
2. Бичко А. Леся Українка: світоглядно-філософський погляд / Ада Бичко. – К. : Український Центр духовної культури, 2000. – 186 с.
3. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики: монографія / Валерій Корнійчук. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – 488 с.
4. Марсель Г. К трагической мудрости и за ее пределы Габриэль Оноре Марсель ; [пер. с фр. В. В. Бибихина] // Самосознание европейской культуры ХХ

века : мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе / [сост. Р. А. Гальцева]. – М. : Изд-во полит. литературы, 1991. – С.352–366.

5. Марсель Г. Опыт конкретной философии / Габриэль Марсель ; [пер. с фр. В. П. Большакова, В. П. Визигина]. – М. : Республика, 2004. – 223 с.

6. Марсель Г. Цінність і безсмертя / Габріель Марсель ; [пер. з фр. Віктора Шовкуна] // Г. Марсель. Homo viator. – К. : KM Academia, Пульсари, 1999. – С.155–177.

7. Свідзінський В. Твори: [у 2 т.] / В. Свідзінський ; [видання підготувала Е. Соловей]. – К. : Критика, 2004. – Т.1. Поетичні твори. – 584 с.

8. Соловей Е. «Роботи і дні» поета / Е. Соловей // Володимир Свідзінський. Твори : У 2 т. – К. : Критика, 2004. – Т.1. Поетичні твори. – С.447–516.

9. Українка Л. Твори : у 2 т. / Леся Українка. – Т.1. Поетичні твори. Драматичні твори. – К. : Наукова думка, 1986. – 608 с.

10. Франко І. Твори: у 2 т. / Іван Франко. – Т.1. Поезія. – К. : Дніпро, 1986. – 623 с.

11. Хайдеггер М. Бытие и время/ Мартин Хайдеггер / [пер. с нем. В. В. Биbihина]. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 с.

References

1. Bart, Rolan. Tekstualnyi analiz «Valdemara» E.Poe [Textual analysis “Waldemar” E. Poe: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky. Ed. Mariia Zubrytska. Lviv: Litopys, 1996. 385-404. Print.

2. Bychko, Ada. Lesia Ukrainka: svitohliadno-filosofskyi pohliad. [Lesya Ukrainka: ideological and philosophical view] Kyiv: Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 2000. Print.

3. Korniiichuk, Valerii. Lirychnyi universum Ivana Franka: horyzonty poetyky[Lyrical universumof Ivan Franko: horizon of poetics]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2004. Print.

4. Marsel, Habriel. K trahycheskoi mudrosty y za ee predely [To the issue of tragical wisdom and beyond its limits]/: Samosoznanye evropeiskoi kultury XX veka : myslytely y pysately Zapada o meste kultury v sovremennom obshchestve. Ed. R.Haltseva. Moskva: Yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury, 1991. 352-366. Print.

5. Marsel, Habriel. Opyt konkretnoi fylosofyy[Experience of specific philosophy]. Moskva: Respublyka, 2004. Print.

6. Marsel, Habriel. Homo viator. [Value and immortality] Kyiv: KM Academia, Pulsary, 1999. Print.

7. Svidzinskyi, Volodymyr. Tvory. Vol. [Literary works] 1. Kyiv: Krytyka, 2004. Print.

8. Solovei, Eleonora. «Roboty i dni» poeta[‘Work and days’ of a poet]: Tvory. Tom 1. Volodymyr Svidzinskyi. Kyiv: Krytyka, 2004. 447-516. Print.

9. Ukrainka, Lesia. Tvory [Literary works in 2 V.]. Vol.1. Kyiv: Naukova dumka, 1986. Print.

10. Franko, Ivan. Tvory[Literary works in 2 V.]. Vol. 1. K.: Dnipro, 1986. Print.

11. Khaidehher, Martyn. Bytye y vremia[Being and Time]. Moskva: Ad Marginem, 1997. Print.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНО-ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ПРОЧТЕНИЕ МОТИВА СМЕРТИ ЛЮБИМОГО ЧЕЛОВЕКА В ПОЭЗИИ И. ФРАНКО, ЛЕСИ УКРАИНКИ, В. СВИДЗИНСКОГО

А. Л.Токмань

Аннотация. Статья посвящена проблеме любви и смерти в поэзии. Изучается лирика Ивана Франко, Леси Украинки, Владимира Свидзинского. Исследователь провел параллели между поэзией и экзистенциальной философией. Внимание сфокусировано на сопоставлении мотивов стихотворений с положениями теорий Мартина Хайдеггера, Габриэля Марселя. Произведения рассматриваются как художественно-философские феномены. В статье наблюдается диалог между текстами. Определены стилистические особенности стихотворений.

Ключевые слова: проблема любви и смерти, лирика Ивана Франко, Леси Украинки, Владимира Свидзинского, экзистенциальная философия, художественно-философский феномен, диалог, стиль

EXISTENTIAL-DIALOGICAL RENDITION OF THE MOTIVE DEATH OF THE LOVED ONE IN THE POETRY OF I. FRANKO, LESYA UKRAINKA, V. SVIDZINSKIJ H. L.Tokman

Abstract. The topic of death is one of the main in both philosophy and poetry. Existential philosophy proposed a number of partly contradictory explanations for this phenomenon. A founder of the existentialism Martin Heidegger emphasized the individual character of death, the impossibility of adopting its experience for Another, because death is always "mine". Being before death (Sein zum Tode) is an existential, in other words an existential trait of presence. Gabriel Marcel noted to the author of "Being and time" the detraction of a problem of other person's death, the death of a loved one in the term Sein zum Tode.

The experience of lyrical hero (heroine) in losing their loved one is a traditional motive in the world poetry. For example, recall the "Metamorphoses" by Ovid, connected with it a poem of R.M. Rilke "Orpheus, Eurydice, Hermes", a collection of poems "Il Canzoniere" by Petrarch, particularly its part "In death of Madonna Laura".

In the lyric poetry of Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Volodymyr Svidzinskij this motive also sounds very expressively and originally – in emotional, philosophical and poetical view.

I. Franko in the collection of poems "Withered leaves" tells the story of a lyrical hero who "saw the love" three times, and he puts a motive of girl's death in the third part. The poet discourses upon the unity of death and art, the tendency of the united ("songs like bells") at the end of the first poem, but in the next one it is crucial.

I. Franko describes in details a psychological state of a young man who is startled by a premature death of a girl, author's view is focused on the inner world of lyrical hero – it's a bell that tolls in him. Antithetic, contrast of images is the main stylistic trace of poetic phrases in which vividly collide girl's beauty and the immobility, the desire and the coffin, dreams and their crashing, the temple and its destruction.

The event in the external space (the death of the beloved) impressive internal space of lyrical hero – its destruction. Devastated inner space is left blank is full of different contents: instead of light, dreams and temple the pain is dominates. Unexpected paradoxical conclusion "No. I dead" suddenly everything makes clear up to the lyrical hero. The status of the slain man's grief is really close to death: aversion of environment, external insensibility, feeling close to the afterlife – its signs. The special mysterious proximity sense of the death of beloved to a unique experience of "my death", the experience of which, according to the philosophy of the founder of existentialism, M. Heidegger, cannot exist in principle found expression in the poetry of Ivan Franko.

The motive of the loss of the beloved in the poetic version of Ivan Franko is the story of untapped love, expressed the feeling on which lay a shadow of death. The perception of the death of another important human as its own expressed literally and explained to the poet-researcher and the depth of the poet-psychologist.

Intimate lyrics of Lesya Ukrainka are close to active denial of the death of beloved, preached by G. Marcel. Lyrical heroine determinately doesn't give her friend to the death. The poetess described the love on the brink of death and its ruthless threshold. In the world of Lesya's poetry a woman cannot imagine a separation with a friend and fights for his life on his threshold of death when the evil spirit had already come in the space of life on its victim. In the verses, written after the burial of the comrade, the value of inseparable "Me" and "You" is stored, acquiring new meanings and forms.

Feeling of love, which became beyond the threshold after the funeral is remonstrative, the lyrical heroine left alone in this world, destroys the threshold that separated darling, with her destiny creates a common space where they are forever together. The development of the presence of the deceased beloved from the image to the existence of that amazingly exactly matches the theory of G. Marcel, we observe in diptych of Lesya Ukrainka "I saw you were leaning to the ground ...," "It could happen and the second miracle ...". Symbols mastership, music of poem, staginess characterize the stylistic options.

In the poetry of Lesya Ukrainka there is a special drama highlight of complexity lifetime relationship with beloved person. In the analyzed poetry of I. Franko this relationship did not even began because of imminent death of girl, in Lesya Ukrainka's poetry, as in V.Svidzinsky's, heroes lived complicated love stories, each of them contained something dramatic. The contradictions that have marked relations, have left their mark in the posthumous feeling.

In the fate of V. Svidzinsky were many personal deprivations which reflected in the images and motives of his lyrics, especially in cycles "Mortalia" and "Memory of Z. Svidzinskoy". V.Svidzinsky's poetry with the theme of death of beloved person has poetic visions, dreams, weeping, tales, charms, memories. In the poetic philosophizing prevails not consolidation of death as tragic and insurmountable end which maim the inner world of the living (as in Franko's) and not active negation of friend's death (as in Lesya Ukrainka's), but the adoption of secret - asking about it, the intuitive touch to it through the artistic image. Poet understood not the mystery itself (it is inconceivable), but that it gives us - the love. His artistic concepts "Precious forever love," "Dream of love knows no end" in unison of H.Marsel's thinking about continuity of love and come into conflict with rational truths which lyrical hero does not deny: "I know, everything dies", "You are not present in the Earth".

Inextricably combining love with eternity, Franko, Lesia Ukrainka, V.Svidzinsky get the value basis what H.Marsel called as the debate soul. Each of the authors created the original story of the tragic love; each lyrical hero finds his way out of solitary existence in front of threshold, the output - the free choice of individual secret depths of human existence.

Keywords: *problem of love and death, lyrics by Ivan Franko, Lesia Ukrainka, Vladimir Svidzinsky, existential philosophy, artistic and philosophical phenomenon, dialogue, style*